e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 9

2026

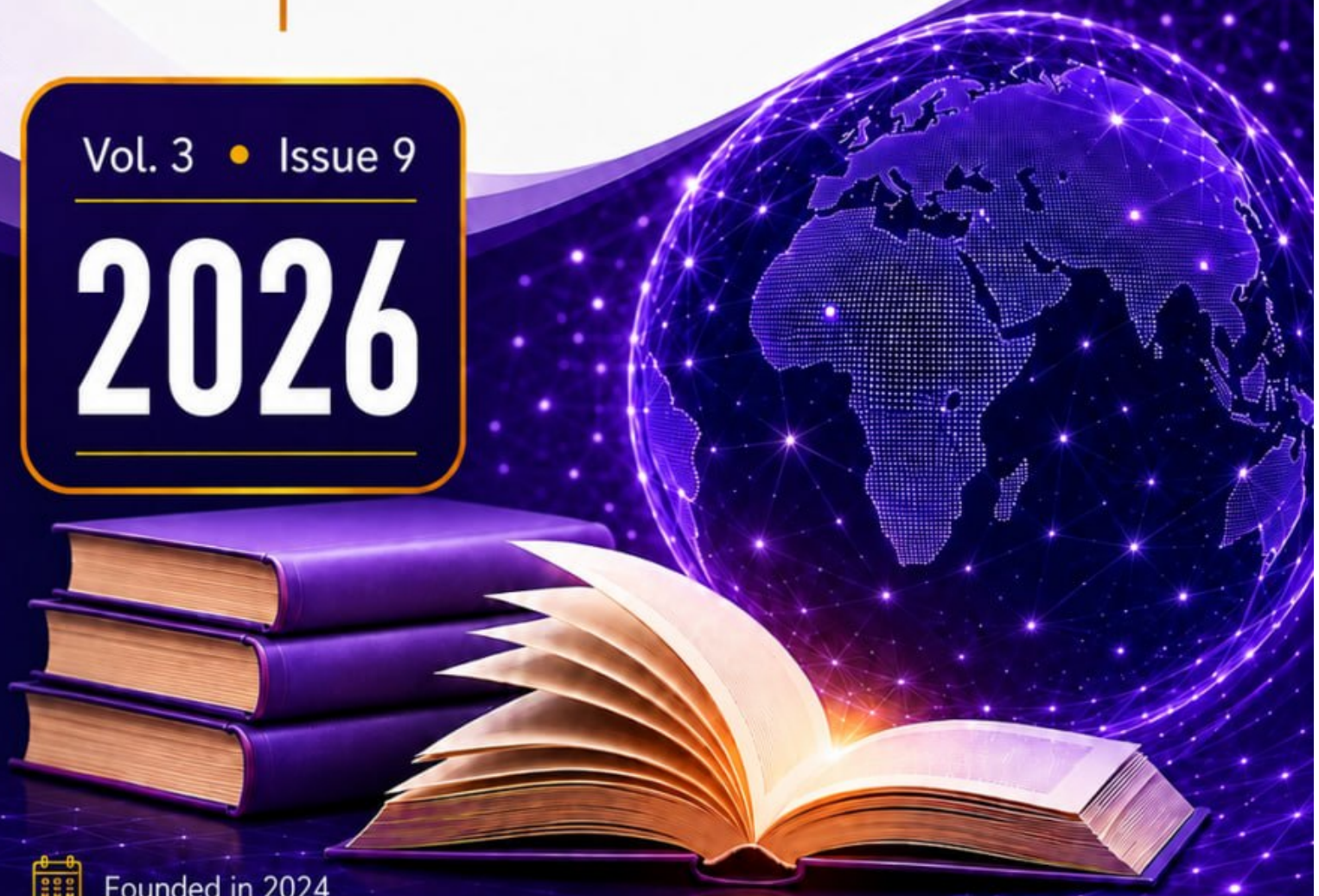

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/fajdkz61

7-SINF ADABIYOT DARSLARIDA BADIIY MATNNI TAHLIL QILISH KOʻNIKMALARINI PISA TOPSHIRIQLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Jabborova Gulchexra Abdumoʻmin qizi
Guliston davlat pedagogika instituti.
e-mail: jabborovagulchexra9696 @gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/0009-0003-7442-3903

Annotatsiya.
Mazkur maqolada 7-sinf adabiyot darslarida oʻquvchilarning badiiy matnni oʻqish, anglash, talqin qilish va baholash koʻnikmalarini PISA xalqaro baholash dasturi topshiriqlari asosida rivojlantirish metodikasi yoritilgan. Badiiy asar mazmunini tushunish, matndan zarur axborotni ajratib olish, voqea-hodisalar va obrazlar oʻrtasidagi mazmuniy bogʻlanishlarni aniqlash, muallif pozitsiyasini anglash hamda oʻz fikrini dalillar bilan asoslashga yoʻnaltirilgan topshiriqlarning didaktik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, PISA topshiriqlarini adabiyot darslari mazmuniga moslashtirish, ularni reproduktiv, tahliliy, interpretativ va baholovchi bosqichlarda qoʻllash mexanizmlari asoslangan. Mazkur metodik yondashuv oʻquvchilarning funksional oʻqish savodxonligi bilan bir qatorda badiiy-estetik tafakkuri, mustaqil mushohada yuritish va matnga tanqidiy munosabat bildirish koʻnikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi koʻrsatib berilgan.

Kalit soʻzlar: adabiyot ta'limi, 7-sinf, badiiy matn, badiiy asar tahlili, PISA topshiriqlari, oʻqish savodxonligi, matnni anglash, interpretatsiya, baholash, tanqidiy fikrlash.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ АНАЛИЗА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ В 7-М КЛАССЕ НА ОСНОВЕ ЗАДАНИЙ PISA

Джабборова Гулчехра Абдумумин кизи
Гулистанский государственный педагогический институт.

Аннотация.
В данной статье раскрывается методика развития у учащихся 7-го класса навыков чтения, понимания, интерпретации и оценки художественного текста на уроках литературы на основе заданий международной программы оценки PISA. Проанализированы дидактические возможности заданий, направленных на понимание содержания художественного произведения, извлечение необходимой информации из текста, выявление смысловых связей между событиями и образами, осмысление авторской позиции, а также аргументированное выражение собственного мнения. Обоснованы механизмы адаптации заданий PISA к содержанию уроков литературы и их применения на репродуктивном, аналитическом, интерпретационном и оценочном этапах. Показано, что данный методический подход способствует развитию не только функциональной читательской грамотности учащихся, но и их художественно-эстетического мышления, способности к самостоятельному рассуждению и критическому осмыслению текста.

Ключевые слова: литературное образование, 7-й класс, художественный текст, анализ художественного произведения, задания PISA, читательская грамотность, понимание текста, интерпретация, оценивание, критическое мышление.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING LITERARY TEXT ANALYSIS SKILLS IN GRADE 7 LITERATURE LESSONS BASED ON PISA TASKS

Jabborova Gulchexra Abdumoʻmin qizi
Gulistan State Pedagogical Institute.

Abstract.
This article presents a methodology for developing Grade 7 students' skills in reading, comprehending, interpreting, and evaluating literary texts in literature lessons through tasks based on the PISA international assessment framework. The didactic potential of tasks aimed at understanding the content of literary works, extracting relevant information from texts, identifying semantic relationships between events and characters, understanding the author's position, and supporting personal opinions with evidence is analyzed. The study also substantiates mechanisms for adapting PISA tasks to the content of literature lessons and applying them at reproductive, analytical, interpretative, and

evaluative stages. The proposed methodological approach is shown to contribute not only to the development of students' functional reading literacy but also to their literary and aesthetic thinking, independent reasoning, and critical engagement with texts.

Keywords: literature education, Grade 7, literary text, literary text analysis, PISA tasks, reading literacy, text comprehension, interpretation, evaluation, critical thinking.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchining faqat o'zlashtirilgan bilimlarini takrorlay olishi emas, balki o'qilgan matn mazmunini anglash, undagi axborotni tahlil qilish, turli fikr va qarashlarni qiyoslash, muallif pozitsiyasini aniqlash hamda o'z xulosasini dalillar asosida ifodalash qobiliyatini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, adabiyot ta'limida badiiy matn bilan ishlash o'quvchilarning nafaqat o'qish savodxonligi, balki badiiy-estetik tafakkuri, mustaqil mushohada yuritishi va tanqidiy fikrlashini shakllantirish uchun katta imkoniyat yaratadi.

7-sinf adabiyot darslarida o'quvchilar badiiy asarlarni mazmunan murakkabroq darajada idrok eta boshlaydilar. Mazkur bosqichda asar syujetini qayta hikoya qilish bilan cheklanmasdan, obrazlarning xatti-harakatlarini baholash, ularning ruhiy holatini tushuntirish, badiiy tasvir vositalarining vazifasini aniqlash, muallif g'oyasini anglash va matndan kelib chiqib mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirish talab etiladi. Biroq amaliyotda badiiy matn tahlili ko'pincha mazmunni qayta bayon etish, qahramonlarni tavsiflash yoki tayyor savollarga javob berish darajasida qolib ketishi mumkin. Bu esa o'quvchining matn bilan faol va mustaqil ishlash imkoniyatlarini cheklaydi.

Mazkur muammoni hal etishda PISA xalqaro baholash dasturining o'qish savodxonligiga oid topshiriqlaridan foydalanish muhim metodik imkoniyatlarni yuzaga chiqaradi. PISA yondashuvida o'quvchi matndan ma'lumot topishi, uni tushunishi, o'zaro bog'lashi, talqin qilishi, ishonchliligini baholashi va mazmuniga nisbatan asoslangan munosabat bildirishi nazarda tutiladi [11; 12]. Ushbu faoliyat turlari badiiy asarni chuqur tahlil qilish jarayonida talab etiladigan intellektual amallar bilan mazmunan uyg'unlashadi. Shu sababli PISA tipidagi topshiriqlarni adabiyot darslariga metodik jihatdan moslashtirish o'quvchilarning badiiy matn ustida izchil, muammoli va tahliliy ishlashini tashkil etish imkonini beradi.

PISA topshiriqlaridan foydalanish adabiy ta'limning mazmunini xalqaro baholash talablariga mexanik ravishda moslashtirishni emas, balki badiiy matnni o'rganish jarayoniga funksional o'qish savodxonligi elementlarini integratsiyalashni nazarda tutadi. Bunda topshiriqlar o'quvchini matndan tayyor javob izlashdan ko'ra, matndagi dalillarni aniqlash, yashirin mazmunni ochish, obrazlar va voqealar o'rtasidagi sabab-oqibat bog'lanishlarini izohlash, muallif pozitsiyasini sharhlash hamda o'z nuqtayi nazarini matnga tayangan holda asoslashga yo'naltiriladi. Natijada badiiy asar tahlili reproduktiv faoliyatdan tahliliy va interpretativ faoliyat darajasiga ko'tariladi.

Shu nuqtayi nazardan, 7-sinf adabiyot darslarida PISA topshiriqlaridan maqsadli va tizimli foydalanish o'quvchilarning badiiy matnni anglash, tahlil qilish, talqin etish va baholash ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali metodik vositalaridan biri sifatida qaralishi mumkin. Mazkur maqolaning maqsadi 7-sinf adabiyot darslarida badiiy matnni tahlil qilish ko'nikmalarini PISA topshiriqlari asosida rivojlantirishning metodik imkoniyatlarini aniqlash va ularni dars jarayonida qo'llashning samarali yo'llarini asoslashdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Badiiy matnni o'qish, anglash va tahlil qilish metodikasi adabiy ta'lim nazariyasining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbek metodika maktabida mazkur masala Qozoqboy Yo'ldoshev, Boqijon To'xliyev, Marg'uba Mirqosimova, Qunduz Husanboyeva kabi olimlarning tadqiqotlarida keng yoritilgan. Xususan, Q. Yo'ldoshevning "Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari" asarida adabiy ta'lim o'quvchiga tayyor xulosalarni yetkazish bilan cheklanmasligi, balki uni badiiy asar ustida mustaqil fikrlashga, matn mohiyatini anglashga va estetik munosabat bildirishga yo'naltirishi zarurligi asoslanadi [3]. Olimning yondashuvida o'quvchining mustaqil mushohadasi adabiy ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida qaraladi.

B. To'xliyevning "Adabiyot o'qitish metodikasi" o'quv qo'llanmasida badiiy asarni o'rganishda o'quvchining yosh va psixologik xususiyatlari, asarning janriy tabiati hamda darsning maqsadidan kelib chiqib metod va topshiriqlarni tanlash masalalariga e'tibor qaratiladi [4]. Muallif adabiyot darsida matn bilan bevosita ishlash, badiiy obraz, voqea, muallif munosabati va asarning g'oyaviy-estetik xususiyatlarini o'quvchi tomonidan anglashiga sharoit yaratishni metodik jarayonning muhim tarkibiy qismi sifatida talqin qiladi.

Tadqiqot mavzusiga bevosita yaqin bo'lgan ishlardan biri M. Mirqosimovaning "O'quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish asoslari" monografiyasidir [5]. Unda adabiy tahlil o'quvchidan faqat asar mazmunini qayta hikoya qilishni emas, balki matndagi badiiy unsurlar o'rtasidagi bog'lanishni aniqlash, qahramonlarning xatti-harakatlarini izohlash, asarning g'oyaviy mazmunini anglash va mustaqil xulosa chiqarishni talab qiladigan faoliyat sifatida yoritiladi. Ushbu yondashuv PISA tipidagi topshiriqlarga xos bo'lgan axborotni topish, xulosa chiqarish, dalillarni o'zaro bog'lash va matnga baholovchi munosabat bildirish jarayonlari bilan metodik jihatdan yaqinlashadi.

Q. Husanboyeva va R. Niyozmetovaning adabiy ta'limga bag'ishlangan ishlarida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish alohida metodik vazifa sifatida ilgari suriladi [6; 7]. Ularning yondashuvlarida o'quvchining matnga shaxsiy munosabatini shakllantirish, savol qo'yish, muammoli vaziyatlar asosida fikrlash va o'z qarashlarini asoslashga yo'naltirish muhimligi ko'rsatiladi. Bu qarashlar PISA topshiriqlarini 7-sinf adabiyot darslariga integratsiya qilish uchun muhim nazariy asos yaratadi, chunki bunday topshiriqlarda ham tayyor javobni eslab qolishdan ko'ra, o'quvchining matnga tayangan holda mustaqil xulosa chiqarishi ustuvor hisoblanadi.

Xorijiy tadqiqotlarda badiiy matnni o'qish va talqin qilish jarayoni Louise M. Rosenblattning "Literature as Exploration" hamda "The Reader, the Text, the Poem: The Transactional Theory of the Literary Work" asarlarida o'ziga xos konseptual asosga ega [8; 9]. Rosenblattning tranzaksion nazariyasiga ko'ra, badiiy asar mazmuni faqat matnning

ISSN 3060-5059 (Online)

o‘zida tayyor holda mavjud bo‘lmaydi; ma’no o‘quvchi va matn o‘rtasidagi faol munosabat jarayonida yuzaga keladi. Olim “efferent” va “aesthetic” o‘qishni farqlab, badiiy matnni o‘rganishda o‘quvchining kechinmalari, munosabati va interpretatsiyasining ahamiyatini ta’kidlaydi. Ushbu nazariya adabiyot darsida “Nima sodir bo‘ldi?” turidagi reproduktiv savollardan “Nima uchun?”, “Qaysi matniy dalil buni tasdiqlaydi?”, “Muallif ushbu detal orqali qanday mazmunni ifodalagan?” kabi interpretativ topshiriqlarga o‘tishning ilmiy asosini kuchaytiradi.

Matnni tushunishning kognitiv mexanizmlari W. Kintschning “Comprehension: A Paradigm for Cognition” asarida batafsil ishlab chiqilgan [10]. Kintsch matnni tushunishni alohida so‘z va gaplar mazmunini qabul qilish bilangina cheklanmaydigan, balki ular o‘rtasidagi semantik aloqalarni integratsiyalash hamda o‘quvchining mavjud bilimlari asosida yaxlit mental model yaratish jarayoni sifatida tushuntiradi. Bu qarash 7-sinf o‘quvchilariga badiiy matndagi sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash, yashirin ma’noni chiqarish, obraz xatti-harakatining sababini izohlash va matn qismlaridan umumiy xulosa chiqarishga qaratilgan topshiriqlar zarurligini ko‘rsatadi.

Mazkur nazariy qarashlar PISA o‘qish savodxonligi konsepsiyasi bilan hamohangdir. OECDning PISA Reading Framework hujjatida o‘qish jarayoni matndagi axborotni topish bilangina cheklanmasdan, matnni tushunish, xulosa chiqarish, turli axborotlarni integratsiyalash, matn sifati va ishonchliligini baholash hamda mazmun ustida refleksiya qilish kabi murakkab kognitiv jarayonlarni qamrab oladi [11–13]. PISA 2018 dan boshlab ushbu modelda axborotni izlash, tushunish, baholash va refleksiya qilish, shuningdek, bir nechta manbalardagi ma’lumotlarni integratsiyalashga katta e’tibor berilgan.

Ko‘rib chiqilgan tadqiqotlarning qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek adabiyot o‘qitish metodikasida badiiy asarni chuqur anglash, mustaqil fikrlash va adabiy tahlil malakasini shakllantirishning nazariy-metodik asoslari yetarlicha ishlab chiqilgan; xorijiy tadqiqotlarda esa o‘quvchi-matn munosabati, matnni kognitiv qayta ishlash hamda funksional o‘qish jarayonlariga alohida e’tibor qaratiladi. Biroq 7-sinf adabiyot darslaridagi muayyan badiiy matnlarni PISA o‘qish savodxonligi jarayonlari bilan uyg‘unlashtirib, topshiriqlarni “axborotni aniqlash → anglash → talqin qilish → matniy dalil keltirish → baholash va refleksiya” asosida yaxlit metodik tizim sifatida qo‘llash masalasi alohida tadqiqotni talab etadi. Mazkur maqolaning metodik yangiligi aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda 7-sinf adabiyot darslarida o‘quvchilarning badiiy matnni tahlil qilish ko‘nikmalarini PISA tipidagi topshiriqlar asosida rivojlantirish metodikasi o‘rganildi. Tadqiqotning metodologik asosini badiiy matn tahlili, funksional o‘qish savodxonligi, kompetensiyaviy yondashuv hamda o‘quvchining mustaqil interpretativ faoliyatini rivojlantirish tamoyillari tashkil etdi. Tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik kuzatish, qiyosiy tahlil, topshiriqlarni didaktik modellashtirish va matn asosida muammoli savollar tuzish metodlaridan foydalanildi.

Metodik modelni shakllantirishda PISA o‘qish savodxonligiga xos bo‘lgan matndan axborotni topish, mazmunni tushunish, turli qismlar o‘rtasidagi aloqalarni aniqlash, xulosa chiqarish, matn mazmuni va shaklini baholash kabi kognitiv faoliyat turlari badiiy asar tahliliga moslashtirildi. Bunda PISA topshiriqlari tayyor shaklda ko‘chirib olinmasdan, 7-sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari, adabiyot darsining maqsadi, o‘rganilayotgan asarning janri, mazmuni va badiiy xususiyatlariga muvofiq qayta ishlab chiqildi.

Tadqiqot doirasida topshiriqlar murakkablik darajasiga ko‘ra izchil tashkil etildi. Dastlab o‘quvchidan matnda bevosita berilgan ma’lumotni aniqlash talab qilindi. Keyingi bosqichda voqea, obraz va badiiy detallar o‘rtasidagi mazmuniy bog‘lanishlarni tushuntirish, so‘ng yashirin mazmunni talqin qilish va xulosa chiqarish, undan keyin esa o‘z fikrini matniy dalillar bilan asoslash vazifalari qo‘yildi. Yakuniy bosqichda o‘quvchi muallif pozitsiyasi, obrazlarning xatti-harakati, asarning g‘oyaviy-estetik mazmuni va badiiy yechimiga baholovchi munosabat bildirdi.

1-jadval. PISA tipidagi topshiriqlar asosida badiiy matn tahlili ko‘nikmalarini rivojlantirish metodik modeli

PISA topshirig‘i yo‘nalishi	Badiiy matn tahlili ko‘nikmasi	Savol turi	O‘quvchi faoliyati	Kutiladigan natija
Matndan axborotni topish va ajratib olish	Matndagi asosiy voqea, qahramon, vaqt, makon va muhim detallarni aniqlash	«Matnda qaysi voqea…?», «Qahramon nima sababdan…?», «Qaysi jumla fikrni tasdiqlaydi?»	Matnni qayta ko‘zdan kechiradi, kerakli fragmentni topadi, dalil sifatida ajratadi	O‘quvchi matndan zarur axborotni aniq topadi va savolga matnga tayangan holda javob beradi
Mazmunni tushunish va bog‘lanishlarni aniqlash	Voqealar, obrazlar va badiiy detallar o‘rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini tushuntirish	«Nima uchun?», «Qaysi sabab ushbu holatga olib keldi?», «Ikki voqea o‘rtasida qanday bog‘lanish mavjud?»	Matn qismlarini o‘zaro qiyoslaydi, sabab va oqibatni belgilaydi, mazmuniy aloqa hosil qiladi	O‘quvchi asar tarkibidagi ichki mantiqiy bog‘lanishlarni tushunadi va izohlay oladi
Talqin qilish va xulosa chiqarish	Yashirin mazmun, qahramon ruhiyati, muallif niyati va ramziy detallarning	«Bu holat nimani anglatadi?», «Muallif ushbu detal orqali nimani ko‘zda	Bevosita aytilmagan mazmunni matniy belgilar asosida taxmin qiladi,	O‘quvchida interpretativ fikrlash va badiiy matnning

ISSN 3060-5059 (Online)

	ma'nosini ochish	tutgan?», «Qahramonning ruhiy holatini qanday izohlash mumkin?»	interpretatsiya qiladi va xulosa chiqaradi	tagma'nosini anglash ko'nikmasi shakllanadi
Matniy dalil asosida fikrni asoslash	Qahramon, voqea yoki muallif pozitsiyasi haqidagi fikrni dalillar bilan isbotlash	«Fikringizni matndan ikki dalil bilan asoslang», «Qaysi epizod sizning xulosangizni tasdiqlaydi?»	Shaxsiy xulosani shakllantiradi, matndan mos dalillarni tanlaydi va ular asosida argument yaratadi	O'quvchi subyektiv fikr bilan matnga asoslangan xulosani farqlaydi va dalillangan javob bera oladi
Baholash va refleksiya	Asarning g'oyaviy-estetik mazmuni, qahramon xatti-harakati va muallif yechimiga munosabat bildirish	«Qahramon qarorini ma'qullaysizmi?», «Muallifning yechimi qanchalik asosli?», «Sarlavha asar mazmunini qay darajada ifodalaydi?»	Fikr bildiradi, baholash mezonini tanlaydi, qarashini matn bilan bog'laydi va alternativ pozitsiyalarni ko'rib chiqadi	O'quvchining tanqidiy, baholovchi va refleksiv fikrlashi rivojlanadi

Taklif etilgan modelda topshiriqlar oddiy axborotni aniqlashdan murakkab interpretatsiya va refleksiyaga tomon bosqichma-bosqich rivojlanadi. Bunday ketma-ketlik o'quvchini badiiy matnni shunchaki qayta hikoya qilishdan chiqarib, uni matn ustida faol fikrlaydigan, muallif g'oyasini izohlaydigan va o'z xulosasini dalillay oladigan subyektga aylantirishga xizmat qiladi.

Metodik jihatdan har bir topshiriq uchun uchta asosiy talab belgilandi: savol javobi badiiy matnga tayanishi; topshiriq o'quvchidan ma'lum kognitiv amalni bajarishni talab qilishi; javobni baholashda faqat yakuniy fikr emas, balki fikrni asoslash usuli ham hisobga olinishi lozim. Shu asosda PISA tipidagi topshiriqlardan 7-sinf adabiyot darslarida foydalanish badiiy matnni anglash, tahlil qilish, talqin etish, dalillash va baholash ko'nikmalarini o'zaro bog'liq holda rivojlantiruvchi metodik mexanizm sifatida qaraldi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Taklif etilgan metodik modelning amaliy imkoniyatlarini ochib berish maqsadida 7-sinf adabiyot darslarida o'rganiladigan Chingiz Aytmatovning "Oq kema" qissasi asos qilib olindi [1; 2]. Mazkur asardagi bola, Mo'min chol, O'rozqul hamda Shoxdor ona bug'u obrazlari o'quvchilarning matnni anglash, obrazlarni qiyoslash, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va ramziy mazmunni talqin qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qulay material hisoblanadi.

PISA o'qish savodxonligi konsepsiyasida o'quvchining matndan ma'lumotni topishi bilan bir qatorda, uni tushunishi, turli qismlarini o'zaro bog'lashi, xulosa chiqarishi, mazmun va shaklni baholashi hamda matn yuzasidan refleksiya qilishi muhim hisoblanadi [11–13]. Shu jihatdan "Oq kema" qissasi asosida topshiriqlar reproduktiv savoldan interpretativ va baholovchi vazifalarga tomon murakkablashtirildi.

2-jadval. «Oq kema» qissasi asosida PISA tipidagi topshiriqlar va namunaviy o'quvchi javoblari

№	PISA yo'nalishi va topshiriq	Namunaviy o'quvchi javobi	Shakllanadigan ko'nikma va natija
1	Axborotni topish. Bolakay nima uchun uzoqdan ko'rinadigan oq kemaga alohida qiziqish bildiradi? Javobingizni asar mazmuniga tayangan holda izohlang.	Bolakay oq kemani oddiy transport vositasi deb emas, otasiga yetib borish imkoniyati sifatida tasavvur qiladi. U otasi kemada bo'lishi mumkin deb o'ylaydi. Shu sababli oq kema uning uchun diydor va mehrga erishish umidini anglatadi.	O'quvchi matnda bevosita va bilvosita berilgan ma'lumotni topadi, kerakli axborotni ajratadi hamda savolga daxldor dalilni tanlaydi.
2	Mazmunni tushunish. Mo'min cholning bolakay hayotidagi o'rni qanday? Uning kamida ikki vazifasini aniqlang.	Mo'min chol bolaga mehr ko'rsatadigan eng yaqin insonlardan biri. U bolaning kundalik hayotida unga g'amxo'rlik	O'quvchi bir obrazning turli epizodlardagi funksiyalarini umumlashtirib, matn qismlarini o'zaro bog'laydi.

ISSN 3060-5059 (Online)

		qiladi va Shoxdor ona bug‘u haqidagi rivoyatni aytib, ajdodlar, ezgulik va tabiat haqidagi tasavvurlarini shakllantiradi.	
3	Talqin va xulosa chiqarish. Shoxdor ona bug‘uni faqat hayvon obrazi sifatida tushunish to‘g‘rimi? U asarda yana qanday ramziy mazmun ifodalaydi?	Shoxdor ona bug‘u oddiy hayvon obrazi emas. U ezgulik, mehr-shafqat, ajdodlar xotirasi va tabiat bilan uyg‘unlik timsolidir. Bolakay unga ishonganligi uchun bug‘uning o‘ldirilishi uning faqat bir hayvon haqidagi tasavvurini emas, balki yaxshilikka bo‘lgan ishonchini ham yemiradi.	O‘quvchi yashirin va ramziy mazmunni aniqlaydi, badiiy detalni asarning umumiy g‘oyasi bilan bog‘lab talqin qiladi.
4	Axborotni integratsiyalash va qiyoslash. Mo‘min chol va O‘rozqul obrazlarini ularning tabiatga, insonga va kuchga munosabati nuqtayi nazaridan qiyoslang. Qaysi ikki epizod bu farqni yaqqol ko‘rsatadi?	Mo‘min chol ko‘proq mehribon, xizmat qilishga tayyor va an’analarni hurmat qiladigan obraz. O‘rozqul esa kuchini boshqalarga o‘tkazishga intiladi va ko‘pincha o‘z manfaatini ustun qo‘yadi. Mo‘minning bolaga g‘amxo‘rligi bilan O‘rozqulning atrofidagilarga qo‘pol munosabati ularning axloqiy jihatdan qarama-qarshi ekanini ko‘rsatadi.	O‘quvchi asarning turli qismlaridagi ma’lumotlarni birlashtiradi, qahramonlarni bitta mezon asosida qiyoslaydi va umumlashtirilgan xulosa chiqaradi.
5	Dalil asosida baholash. «Mo‘min chol yaxshi inson bo‘lsa-da, ayrim vaziyatlarda uning ojizligi ham fojiaga olib keluvchi omillardan biri bo‘ladi». Ushbu fikrga qo‘shilasizmi? Javobingizni kamida ikki dalil bilan asoslang.	Qisman qo‘shilaman. Mo‘min chol mehribon va ezgu inson, lekin O‘rozqulning bosimiga qat’iy qarshilik ko‘rsata olmaydi. Natijada u o‘zi ishonib kelgan qadriyatga zid holatga tortiladi. Bolakay esa bobosini ezgulik tarafdori deb bilgani uchun bu holatni juda og‘ir qabul qiladi. Demak, yaxshi niyatning o‘zi yetarli emas, ayrim vaziyatlarda ezgulikni	O‘quvchi tayyor hukmni qabul qilmaydi; pozitsiyani tahlil qiladi, «qo‘shilaman-qo‘shilmayman» shaklidagi javobni matniy dalillar bilan asoslaydi.

ISSN 3060-5059 (Online)

		faol himoya qilish ham kerak.	
6	Baholash va refleksiya. Sizningcha, nega yozuvchi qissani «Oq kema» deb atagan? Sarlavha asarning asosiy g‘oyasini qay darajada ifodalaydi?	Sarlavha asarga mos tanlangan, chunki oq kema bolakay uchun umid, erkinlik, mehr va boshqa hayotga chiqish yo‘lini bildiradi. Asardagi og‘ir muhitga qarama-qarshi ravishda u bolaning pok orzusini ifodalaydi. Shu sababli oq kema faqat bir predmet emas, balki asarning ma’naviy markazlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.	O‘quvchi sarlavha va asar mazmuni o‘rtasidagi konseptual bog‘lanishni aniqlaydi, badiiy shaklni baholaydi va mustaqil interpretatsiya beradi.

Mazkur topshiriqlar tahlili ularning murakkablik darajasi bir xil emasligini ko‘rsatadi. Birinchi topshiriqda o‘quvchi matndan zarur ma’lumotni topish va uni qisqa izohlash bilan chegaralansa, ikkinchi topshiriqda bir necha epizoddagi ma’lumotni birlashtirib, Mo‘min chol obrazining funksiyasini umumlashtiradi. Uchinchi topshiriqdan boshlab esa matnda tayyor shaklda berilmagan ma’noni aniqlash zarurati yuzaga keladi. Shoxdor ona bug‘u obrazining ramziy xususiyatini tushunish uchun o‘quvchi obraz bilan bog‘liq voqealar, bolaning unga munosabati hamda asardagi keyingi dramatik hodisalarni o‘zaro bog‘lashi kerak.

To‘rtinchi topshiriqda tahlil yanada murakkablashib, o‘quvchidan ikki qahramon haqidagi matniy axborotni yagona mezon asosida qiyoslash talab etiladi. An’anaviy “Mo‘min cholga tavsif bering” yoki “O‘rozqul qanday odam?” shaklidagi savoldan farqli ravishda, mazkur topshiriqda obrazlarga tayyor sifatlarni sanash yetarli bo‘lmaydi. O‘quvchi “tabiatga munosabat”, “inson bilan muomala” va “kuchdan foydalanish” kabi mezonlarga tayangan holda ikki obraz o‘rtasidagi farqni aniqlashi lozim. Natijada obraz tahlili tavsiflash darajasidan qiyosiy-analitik faoliyat darajasiga ko‘tariladi.

Beshinchi topshiriq metodik jihatdan alohida ahamiyatga ega. Unda Mo‘min chol “ijobiy” yoki “salbiy” obraz kabi tayyor qolipda emas, balki murakkab axloqiy vaziyatdagi shaxs sifatida tahlil qilinadi. O‘quvchiga muayyan tezis taqdim etiladi, biroq uni tasdiqlash yoki inkor etish majburiylashtirilmaydi. Asosiy talab — tanlangan pozitsiyani matniy dalillar orqali isbotlash. Bunday topshiriq o‘quvchilarda dalil va xulosani farqlash, badiiy qahramonga bir tomonlama baho bermaslik hamda alternativ qarashlarni hisobga olish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Oltinchi topshiriqda o‘quvchi asarning alohida epizodlaridan chiqib, uning umumiy badiiy konsepsiyasiga murojaat qiladi. “Oq kema” timsolining umid, mehr, diydor, erkinlik va boshqa hayotga intilish mazmunlari bilan bog‘lanishi o‘quvchidan asar sarlavhasi, bosh qahramon ruhiyati va voqealar rivojini yaxlit holda tushunishni talab qiladi. Demak, mazkur bosqichda o‘quvchi axborotni qayta aytuvchi emas, badiiy matnga mustaqil interpretatsiya bera oluvchi kitobxon sifatida faoliyat yuritadi.

Tahlil natijasida PISA tipidagi topshiriqlarni badiiy asarga moslashtirishda “topish → bog‘lash → talqin qilish → qiyoslash → dalillash → baholash” ketma-ketligi samarali metodik mantiqni hosil qilishi aniqlandi. Mazkur ketma-ketlikda har bir keyingi topshiriq avvalgi kognitiv amalni inkor etmaydi, balki uni murakkabroq faoliyat tarkibiga kiritadi. Masalan, obrazga baho berish uchun o‘quvchi avvalo u haqidagi axborotni topishi, turli epizodlarni bog‘lashi, xatti-harakat sabablarini talqin qilishi va shundan keyingina dalillangan xulosa chiqarishi zarur.

Shuningdek, PISA formatidagi savollarning samaradorligi faqat savolning murakkabligiga emas, javobni matnga qayta bog‘lash talabiga ham bevosita aloqadorligi ko‘rinadi. “Sizga qaysi qahramon yoqdi?” shaklidagi umumiy savolda o‘quvchi javobi subyektiv fikr darajasida qolishi mumkin. “Qahramon qaroriga qo‘shilasizmi? Fikringizni asardagi ikki holat bilan asoslang” shaklidagi topshiriqda esa shaxsiy munosabat matniy dalil bilan nazorat qilinadi. Shu tariqa badiiy-estetik munosabat va funksional o‘qish savodxonligi o‘zaro uyg‘unlashadi.

Natijalar PISA tipidagi topshiriqlardan foydalanish 7-sinf adabiyot darslarida badiiy matn tahlilini an’anaviy “asar mazmunini bilish” modelidan “matn asosida fikrlash va fikrni dalillash” modeliga yo‘naltirish imkonini berishini ko‘rsatadi. Bunda o‘quvchi uchun to‘g‘ri javobning o‘zi emas, unga qanday kelgani, qaysi matniy dalilni tanlagani va dalil asosida qanday xulosa chiqargani ham muhim natijaga aylanadi. Aynan shu jihat PISA o‘qish savodxonligining matnni tushunish, foydalanish, baholash va refleksiya qilish tamoyillari bilan adabiy ta’limning badiiy matnni chuqur anglash maqsadini birlashtiradi [11–13].

Izoh: *jadvaldagi o‘quvchi javoblari empirik tajribaning statistik natijasi emas, PISA tipidagi topshiriqlarni baholash mezonini ko‘rsatish uchun tuzilgan namunaviy javoblardir.*

XULOSA

Tadqiqot natijalari 7-sinf adabiyot darslarida PISA tipidagi topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilarning badiiy matnni faqat mazmunan o‘zlashtirishini emas, balki uni tahlil qilish, talqin etish, qiyoslash, dalillash va baholash ko‘nikmalarini izchil rivojlantirish imkonini berishini ko‘rsatdi. Badiiy matn bilan ishlashda “axborotni topish → bog‘lash → talqin qilish → qiyoslash → dalillash → baholash” ketma-ketligining qo‘llanishi o‘quvchini tayyor javoblarni takrorlashdan mustaqil va asoslangan fikr yuritishga yo‘naltiradi. Ayniqsa, javobni matniy dalillar bilan asoslashga qaratilgan topshiriqlar o‘quvchilarda funksional o‘qish savodxonligi, tanqidiy fikrlash va badiiy-estetik tafakkurning o‘zaro uyg‘un rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bois PISA topshiriqlarini 7-sinf adabiyot darslaridagi badiiy asarlarning janriy va mazmuniy xususiyatlariga moslashtirib qo‘llash adabiy ta’lim samaradorligini oshiruvchi muhim metodik vosita sifatida baholanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirzayeva Z. I., Jalilov K. Q. *Adabiyot 7: umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik.* – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2022. – 224 b. – Manba
2. Aytmatov Ch. *Oq kema.* – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019. – 168 b. – ISBN 978-9943-5423-9-6. – Manba
3. Yo‘ldoshev Q. *Adabiyot o‘qitishning ilmiy-nazariy asoslari.* – Toshkent: O‘qituvchi, 1996. – 192 b. – Manba
4. To‘xliyev B. *Adabiyot o‘qitish metodikasi: o‘quv qo‘llanma.* – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2010. – Manba
5. Mirqosimova M. *O‘quvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish asoslari.* – Toshkent: Fan, 2006. – 112 b. – Manba
6. Husanboyeva Q., Niyozmetova R. *Adabiyot o‘qitish metodikasi: o‘quv qo‘llanma.* 2-nashr. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020. – 352 b. – ISBN 978-9943-6213-5-0. – Manba
7. Husanboyeva Q. P. *Adabiyot – ma’naviyat va mustaqil fikr shakllantirish omili.* – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 365 b. – Manba
8. Rosenblatt L. M. *The Reader, the Text, the Poem: The Transactional Theory of the Literary Work.* – Carbondale: Southern Illinois University Press, 1978. – 196 p. – Source
9. Rosenblatt L. M. *Literature as Exploration.* 5th ed. – New York: Modern Language Association of America, 1995. – 321 p. – ISBN 978-0-87352-567-1. – Source
10. Kintsch W. *Comprehension: A Paradigm for Cognition.* – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 480 p. – ISBN 978-0-521-58360-2. – Source
11. OECD. *PISA 2018 Assessment and Analytical Framework.* – Paris: OECD Publishing, 2019. – 308 p. – DOI: 10.1787/b25efab8-en
12. OECD. PISA 2018 Reading Framework // *PISA 2018 Assessment and Analytical Framework.* – Paris: OECD Publishing, 2019. – Source
13. OECD. *PISA 2022 Assessment and Analytical Framework.* – Paris: OECD Publishing, 2023. – 291 p. – DOI: 10.1787/dfe0bf9c-en